

på så mange fronter, som dette festskrift afspejler – det gælder også de artikler, der af pladshensyn ikke er omtalt her. Men uvilkårligt melder den tanke sig, om man ikke ville nå videre ved et samarbejde, f. eks. således at de samme undersøgelser blev gennemført for flere lokale områder. Derved ville den samlede landbohistoriske forskning opnå større effekt.

Birgit Løgstrup

En præstedagbog

KNUD PRANGE: BOG OVER AVLINGEN TIL VÆR PRÆSTEGÅRD. 1771–80. *Bol og by. Meddelelser fra Landbohistorisk Selskab 6, København 1972. 108 s. Favørpris 10,50 kr.*

Den rationalistiske tids præster har af eftertiden fået det skudsmål, at de interesserede sig mere for driften af præstegårdsjorden end for forberedelsen af søndagsprædikenen. Sikkert er det i hvert fald, at uden indgående interesse for landbrugsspørgsmål havde Jens Schmidt, sognepræst for Vær og Nebel menighed næppe brugt sine ledige stunder til at føre den bog over avlingen til Vær præstegård, som Landbohistorisk Selskab for nylig har udgivet som led i sine bestræbelser på at gøre kilder til dansk landbohistorie lettere tilgængelige. Foruden avlingsbogen, der rummer optegnelser om præstegårdsdriften fra 1771–80, indeholder udgaven en beskrivelse af Vær og Nebel sogne, som Jens Schmidt har udarbejdet på embeds vegne i 1773.

Indledningsvis har Jens Schmidt fundet det nødvendigt at indføre en for-tegnelse over præstegårdens tilliggende herunder de forskellige agres beliggenhed, deres navne og størrelser, og hvad der kunne sås i dem. Hertil knytter sig en status over på hvilket punkt i omdriften de forskellige agre befinder sig. En sådan viden må i fællesskabstiden have været yderst påkrævet for sognepræsten ved tiltrædelsen af et nyt kald, idet han ikke som landsbyens gårdbeboere så at sige var vokset op med den. Imidlertid fik præsten udskiftet sin jord af fællesskabet i 1774–75, hvad der giver anledning til en oversigt over præstegårdens nye jorder, ligesom bortforpagtningen i 1778 af store dele af jorderne nødvendigvis giver en opgørelse over det areal, som derefter blev drevet af præsten selv.

De næste mange sider i avlingsbogen optages af kronologiske indførsler om driften af landbruget året om og anvendelsen af landbrugsprodukterne i husholdningen. I modsætning til hvad man hyppigt finder i kilder af tilsvarende karakter, er indførslerne grupperet emnevis. Der findes således afsnit om gødning, hegning og havedyrkning, pløjning og såning, brænde, tørv og høslæt, kornhøst samt tærskning og opmåling af kornet, der alle dækker det meste af perioden 1772–80.

Medens optegnelserne i avlingsbogen er beregnet for Jens Schmidts eget personlige brug, er beskrivelsen af Vær og Nebel sogne 1773, som man har valgt

at udgive sammen med den, udarbejdet på embeds vegne. I denne redegøres for, hvem der tidligere har haft kaldet, dets rettigheder og pligter, præstegårdens bygninger og tilliggender, hvilke skoler der findes i sognet og hvilke dokumenter, der findes i kaldets arkiv.

Udgaven er forsynet med en indledning, hvor Knud Prange dels søger at karakterisere Vær og Nebel sognekald og dets indehaver Jens Schmidt, og dels redegør for resultatet af sine undersøgelser over avlingsbogens tilblivelse og for de principper, han har anvendt ved udgivelsen. Udgiveren har valgt at karakterisere Jens Schmidt ved hans omgangskreds, hans indbo og hans husstand i stedet for at bringe biografiske oplysninger, hvad der forekommer heldigt, ad disse oplysninger på mange måder giver en bedre baggrund for avlingsbogens indhold end en egentlig biografi over dens forfatter ville have gjort. Derimod kunne man nok havde ønsket sig en mere udførlig begrundelse for, hvorfor hans kald var et af de bedste i Jylland. Oplysninger om jordbunds- og befolkningsforhold ville have været nyttige at have, hvis man ville sætte bogens indførsler i relation til forholdene andre steder i landet.

Gennem skarpsindige iagttagelser over indholdsfortegnelse og indhold sandsynliggør udgiveren, at avlingsbogen er en renskrift i de fleste tilfælde bygget på nogenlunde samtidige notater, hvorfor den må karakteriseres som en egentlig dagbog. Ved udgivelsen er fulgt den meget omhyggelige fremgangsmåde, som er karakteristisk for Landbohøiologisk Selskabs skrifter. Man kan dog stille det spørgsmål, om omhøien undertiden ikke bliver drevet for vidt, når udgiveren har fundet det formålstjenligt at gengive tekstresterne på 3 sider, hvoraf hovedparten er bortskåret.

Udgaven er forsynet med en meget nyttig ordliste, som imidlertid godt kunne have været fyldigere. F. eks. ledte anmelderen forgæves efter en forklaring på udtrykket himmelbyg.

Tilbage står at give et indtryk af, hvilket udbytte landbohøiologer, etnologer og andre med interesse for reformtidens landbrug kan have af den foreliggende udgave. Udgiveren nævner selv forsigtigt, at avlingsbogen kan give viden om præsten som landbruger og derigennem måske om tidens almindelige landbrugsforhold, hvortil kommer bidrag til periodens almindelige kulturhistorie.

En interessant side af avlingsbogens indhold er optegnelserne over forbruget af landbrugsprodukterne i husholdningen. Imidlertid dækker indførslerne på intet tidspunkt i perioden et fuldt års forbrug. Det er derfor ikke muligt ud fra avlingsbogen at skaffe sig viden om årsforbruget af korn til f. eks. brød og øl, hvad der ellers ville have været meget nyttigt, da dette forbrug set i relation til præstens husstands størrelse med nødvendige forbehold ville have været i stand til at sige noget generelt om det tilsvarende forbrug i de almindelige bondehusholdninger.

Derimod ville det med lidt flid nok være muligt på grundlag af udgavens oplysninger om landbrugsdriften at opstille en årscyklus over præstegårdens arbejder, selvom der også her er huller i det kronologiske forløb, og det er et

spørgsmål, om man ikke også på dette punkt ville kunne drage generelle slutninger om egnens landbrugsforhold, idet man må gå ud fra, at ting som såning og høst, afhængige som de var af vejrlig og jordbundsforhold, er foregået på samme tid, hvad enten man var indehaver af et af Jyllands bedste sognekald eller var gemen bonde.

Alt i alt indeholder avlingsbogen trods sine mangler mange nyttige oplysninger, og man må håbe, at Landbohistorisk Selskab vil fortsætte med udgivelsen af lignenden »private« kilder, som på mikroplanet sætter vor viden om reformtidens landbrug i relief.

Birte Stig Jørgensen

En bondedagbog

FÆSTEBONDE I NØRRE TULSTRUP CHRISTEN ANDERSENS DAGBOG 1786–1797. *Udgivet af Landbohistorisk Selskab (Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie). Ved Jens Holmgaard. Under tilsyn af Poul Rasmussen. København 1969. 186 s. ill. 32,00 kr.*

Den bog, der her skal omtales, er én af de mest spændende i den efterhånden meget lange række af udgivelser, som er kommet fra det flittige Landbohistoriske Selskab. Det drejer sig om en meget detailleret dagbog, ført i årene 1786–97 af Christen Andersen, som var fæstebonde under den lille hovedgård Himmestrup i Lee sogn på sydsiden af den lange Nørreådal mellem Viborg og Randers. For udgivelsen står landsarkivar Jens Holmgaard, og han har forsynet dagbogen med en indledning, som giver de vigtigste forudsætninger for at benytte den: oplysninger om dagbogskriveren, hans gård og landsby samt det gods, som han hørte under. Bogen er desuden forsynet med et stedregister og et personregister, hvori dagbogens meget omfattende persongalleri, så vidt det har været muligt, er blevet identificeret. Men ikke nok med det; i modsætning til de fleste andre udgivelser fra selskabet er dagbogen også blevet udstyret med en ordliste, som forklarer »en del ord og udtryk, hvis betydning ikke kan formodes at være almindeligt kendt eller umiddelbart forståelig af sammenhængen«. Denne ordliste letter i høj grad benyttelsen af dagbogens korte og knappe notater, og man må være taknemmelig for, at den er kommet med, selvom der er læsning og tolkninger imellem, som næppe vil kunne stå for en nærmere prøvelse (hvad udgiveren iøvrigt selv er fuldstændig klar over!).

Kommer man til Christen Andersens dagbog i den tro, at man skal nikke genkendende til den forkuede fæstebonde af standardtypen og få et indtryk af hans ensformige slid og elendighed dag ud og dag ind, så får man lidt af et chok, når man tager fat på læsningen. Den person, man møder her, er godsforvalterens ligemand, og han synes at klare sit hoveri så at sige med venstre hånd.